

Filosofická logika [rozhlasový slovník] [1991]

Název „logika“ není jednoznačný, ale označuje přinejmenším tři různé obory či disciplíny. Nejznámější je tzv. tradiční či formální logika, a potom tzv. moderní logika. Teprve v poslední době se začíná připomínat filosofická logika. Tato poslední může být jako jediná považována za disciplínu vskutku filosofickou, kdežto ony předcházející jsou spíše speciálními obory; zejména pak moderní logika je odborná věda, dost blízká matematice. Co tedy představuje tzv. filosofická logika? Především musíme upozornit na to, že na rozdíl od odborných věd, které mají zřetelnou a dnes již dost často kritizovanou tendenci se stále štěpit na užší a užší speciální odvětví vědeckého zájmu a vědecké kompetence, musí každá filosofická disciplína zůstat celou filosofií. Liší se od ostatních jen svým převážným zájmem, ale každým tématem se musí zabývat s ohledem na širší kontexty, zvláště pak na takové, které jsou celkem nebo se podstatně k nějakému celku vztahují. A tak zatímco žádná odborná věda není s to se do důsledků vztáhnout k nějakému celku, náleží orientace na celky (a tedy na „konkrétní“, tj. v jeden celek „rostlé“ skutečnosti) k bytostnému určení každého filosofování a každé filosofie. Jedním z nejvýznamnějších filosofických témat je tedy celek a celkovost (či celostnost). Filosofie si musí klást otázku, co vlastně drží ten či onen celek pohromadě, co je základem a garantem jeho integrity. Na tuto otázku odpověděl již velmi dávno jeden z nejvýznamnějších před Sokratovských myslitelů, totiž Hérakleitos. Podle něho se všechno děje „podle LOGU“, bez něhož by svět nebyl uspořádaným kosmem, ale pouhou hromadou věcí náhodně rozházených. Výklad slova LOGOS nesmí ovšem být libovolný a zejména předčasný. Je pravděpodobné, že Hérakleitovi šlo jen o pojmenování problému, nikoliv o ustavení nějaké hypostaze. Považuji za nejpřiměřenější počítat s původním významem slovesa LEGEIN, totiž sbíratí, též vybíratí, shromažďovati a sjednocovati: LOGOS je tedy to, co sebere a shromáždí nějaké složky nikoliv v pouhou hromadu, ale ve sjednocený celek. Jestliže řecké slovo LOGOS může být v různých souvislostech překládáno někdy jako slovo, jindy jako řeč, ale též jako důvod, rozum nebo smysl atd., je to jen dokladem toho, že již ve starém Řecku docházelo k významným posunům v jeho významu. Tím spíše je důležité, aby se filosofie zase vrátila k jeho významu základnímu, původnímu, protože to je právě ten význam, jímž se nemůže odborně a kompetentně zabývat žádná věda. A tak musí být ustavena logika jako filosofická disciplína, jejímž ústředním tématem je LOGOS. Její zvláštností je to, že nikdy jako filosofická disciplína nebyla a nemohla být ustavena, nýbrž že nejprve musela být odtržena od filosofie, aby se mohla stát speciální vědou. Její skutečné ustavení jakožto disciplíny filosofické zůstává proto stále ještě naším úkolem. To, co pod jménem Organon známe jako soubor logických spisů Aristotelových, vzniklo až po smrti Aristotelově a z filosofického hlediska představuje poněkud školometský plod spolupráce již jen druhořadých žáků, kteří nedostatek filosofičnosti resp. smyslu pro filosofii nahrazovali suchopárnou a duchamornou akribií. Když však byla tato již od počátku málo filosofická či vůbec nefilosofická logika znovu zapojena jako nástroj do filosofických výzkumů, ukázalo se, že její použitelnost je značná, ba překvapující. Byla to právě tato již nefilosofická formální logika, která umožnila obrovský, po řadu generací trvající intelektuální trénink v podobě scholastických disputací, díky kterému bylo možné, aby zejména přírodní vědy tak rychle a mohutně ovlivnily nástup nové doby. S prosazením tzv. formální logiky se však prosazoval také určitý typ myšlení, který se vyznačoval vedle neobyčejně efektivní matematizace přírodních věd také jistou sugestivní metafyzikou, jež se však později, zejména v posledních řekněme dvou stoletích ukazovala jako značně omezená, často matoucí a nadále nedržitelná. Formální logika se začala některým svým tradičním tématům vyhýbat, aniž by je řešila nebo nově formulovala, a začala se stále víc přibližovat matematice. Nalezení nového porozumění nejen pro tradiční, moderní logikou však tabuizované problémy, ale především pro dávná, původní témata, nejen vědami, ale dokonce i filosofií opuštěná, se tak stává filosofickou nezbytností. A vskutku se v posledních letech, možná již desetiletích objevují zajímavé pokusy o ustavení filosofické logiky ve zcela netradičním smyslu. Filosofická logika se tak stala a stává úkolem budoucnosti.